

## ՎԱԿՈՆ ՊԱՆԴՈԿ ՄԸ

Դեռ շատ ժամանակ չկայ քանի որ Ամերիկոյ Միացեալ Նահանգաց Տէրութիւնը իր երկրին միջէն երկաթուղի մը ձգելով, երկու Ովկիանոսները՝ այս ինքն խաղաղականը և Ատլանտականը իրարու կապեց:

Արդ ճանապարհորդը Ս. Ֆրանչիսկոսէ ելլելով, որ խաղաղականին ամիսնցը վրայ չինուած է, եօթը օր շարունակ ճանապարհորդելով՝ Նիւ Եօրք կը հասնի: Ասանկ երկայն ճանապարհորդութեան համար, յայտնի է որ ուղևորը իրենց դիւրութեան ու հանգստեան համար շատ բաներու պէտք ունին. և այս ամեն պիտոյից խնամքով հոգ տարած է երկաթուղւոյն վարչութիւնը: Դիւրութեանց մէկը այն պսակոյով վակոն ըսուածներն են, որ կատարեալ պզտի պանդոկներ են, ամենայն դիւրութիւններով զարդարուած, նման շոգենաւուց առաջին կարգի սենեկաց:

Այն ճանապարհորդը որ վերոյասացեալ վակոնները կ'ընտրեն, փափուկ փետրալից անկողին մը կը գտնեն հանգչելու. կրնան սեղան նստիլ իրենց կերակուրը ուտելու համար, լրագիրներ կը գտնեն ընթերցման, և մէջը նստած՝ գրեթէ կը մոռնան որ անհուն ցամաքի մը վրայ կը թռչին:

Մեր հոս դրած պատկերը այդ պսակոյով վակոն ըսուածներէն մէկը կը ներկայացընէ:

## ՊԻՆԿԵՕԼ ԼԵՐԱՆՑ ԱՅՅԵԼՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

Հայկական զրոյցը Սուրբ Դրոց դրախտը Պինկէօլի լեռան վրայ կը նշանակեն, այս բանիս հաստատութիւն սեպելով լեռան վրայ գտնուած քաղաքաց և բերդից հին աւերակները, անոնց կողերուն յուռթի և առատ բուսաբերութիւնը, իր վայրենի այգիները, և իրմէ բղխող չորս գետերը, որք այն

ժամանակ Նոնդոյ գրքին չորս մեծամեծ գետերն պիտի համարուէին:

Պ. Վիլհելմ Շդրեքըր<sup>1</sup>, պաշտօնեայ 'ի ծառայութեան Դրան, այս լեռանս վրայ քննողական արշաւանք մ'ըրաւ, ընդ Պ. Բոպերդ Տալայէլ, Անդղիացի հիւպատին Էրզիրումի:

Էրզիրումէն դէպ 'ի հարաւ ուղղուելով՝ Պինկէօլի ճամբան փալանադէնի ստորոտէն կ'անցնի, որ է բարձրագոյն սար լեռանց գօտուոյ մը՝ որ կը բաժնէ զԵփրատ՝ Երասխի վերին ընթացքէն: Ժանապարհորդը այս սարիս վրայ ելան, ելք դժուարայաղթ. զառ 'ի վայրը անհնարին վախուտ է, սրածայր և հարթ խճաքարանց վրայ քայլելու է. ասդիս անդին բռնելու կամ կաշելու բուսոց թուփեր կան. գագաթէն, որ ձիւնով լեցուած մարած հրաբուխի բաժակ մըն է, կը տեսնուի Էրզիրումի ամբողջ դաշտը և մինչև այն լեռներն՝ որ Սեաւ ծովու եզերքը կը հասնին: Փալանադէնի գագաթն (եռացմամբ ջրոյ չափուած) 3200 մետր բարձրութիւն ունի: Շդրեքըր և Տալայէլ, անկէց իջնելով Երասխի հովիտը՝ անցան Դզըլ կէչիտ ըսուած գետակին հունը, որ իր ամիսնցը կարմրագոյն ապառաժիցը պատճառաւ՝ այսպէս կը կոչուի. գետակից մըն է Երասխի, 15 կամ 20 ոտք լայն: Երկրորդ օրն, Տիւզ-Եիւրիւտիւ վտակն այլ անցան (20 ոտք լայն՝ ուր շատ կարմրախայտ ձուկ<sup>2</sup> կը գտուի) և Դզըլ կէչիտի օժանդակ մըն է, յետոյ նաև Երասխ գետէն անցան, որ հոս միայն քսան ոտք լայնութիւն ունի և մեղրէ մը պակաս խոր. հովտիս այս մասը բաւական լայն և քիչ մը ճախճախուտ է, բայց վերի և ստորին կողմերը՝ գետն նեղ խորածորոց և խոխոմից մէջ կը վազէ:

Պինկէօլէն կ'իջնեն Երասխ, (կամբը ջամբեթն այն Երասխ ըստ Լատինացւոց), որ իր գետակից Կուրին հետ կ'ընթանայ 'ի ծովն Կասպից, Չարպուհուր, Մուրատայ զլխաւոր օժանդակն, իւր

1 Օսմանեան տէրութեան զինուորական պաշտաման մէջ է և կոչուի Բէշատ պէյ:

2 Ալա պալէկը:



նուսի գետն, կէօնիւկ—Սու, և այլն: Այն հեղեղն որ յետոյ Երասխի անունը կը կրէ և նախ Պինկէօլ—չայ կ'ըսուի, կը բղխէ մեծ ու պզտիկ լճակներէ, որ կը ձևանան հալած ձիւներէ: Այս լճակաց պատճառաւ է որ լեռն Պինկէօլ կ'ըսուի:

Թօփրագ գալէն և Գար գալէն երկու հին հրաբուխք են: Տէմիր գալէի կատարը ցամաք քարէ պատերու մնացորդը կան. կ'ըսեն թէ երկաթեայ ամրաշէն դուռ մը գլխաւոր մուտքը կը ձևացընէր, որ յետոյ փոխադրուած է մերձակայ Խընուս քաղաքը: Պ. Շդրեքըր այն պատերը աշխարհակալ Լէնկ-թիմուրի գործք կը համարի, ինչպէս նաև ուրիշներ այլ նոյն կողմերը: Նոթ դէպք մ'է, կ'ըսէ. որ Լէնկ-թիմուր այս լեռանս վրայ հարսանեաց հանդէսներ կատարել տուաւ, որք երկար ատեն տևեցին. զինուորական գնդերով պատերազմներ ձևացուց, և անշուշտ ամրոցի վրայ յարձակմունք ալ ձևացուցին: Կարելի է թիմուր այս բանիս համար իր զօրացը շինել տուած ըլլայ բերդից, պարսպաց, քաղաքաց և մարտկոցաց նմանութիւններ, որք իրեն շատ դիւրին էին, վասն զի անթիւ անհամար զօրականաց կը հրամայէր, և Տէմիր գալէի սարաւանդին շատ լաւ կը յարմարին այս տեսակ շէնքեր: Թիմուր աշխարհակալին անունէն՝ քիչ մը խանգարելով կը թուի լեռան անունն ալ: Ուրեմն Տէմիր գալէն թիմուրի բերդ կ'ուզէ ըսել<sup>1</sup>:

Ըստ վեց դիտողութեանց եռացեալ ջրով, Պինկէօլի բարձրութիւնն 3120 մեդր է. բայց ըստ ծանրաչափական քննութեանց Պ. Չիհաչուի աւելի մեծ է բարձրութիւնն, այսինքն 3750 մեդր:

Պինկէօլի գագաթէն՝ շատ ընդարձակ է տեսարանն, Տրապիզոնի ծովեզերեայ լեռներէն մինչև Այրարատայ վսեմակերպ բրգաձև գագաթունքը: « Պինկէօլ լեռն լի է փրդաց խեղճ հանգրուաններով, սակայն ամառն՝ կենդանու-

թիւնն շատ վառվառն է: Տաք օրերուն սկիզբը բոլոր չըջակայ փերտք, կանամք և զաւկօք, իրենց հօտերովը կուգան, հետերնին բերելով զգետնին և գեղեցիկ և հաստատուն բրդէ կապերտներ, որ իրենց կանանց և աղջկանց ամենէն ճարտար շէնքն են: Իրենց գորշ վրանաց տակ խումբ խումբ կը բանակին, յետոյ երբ առաջին ցուրտն հասնի՝ յետ կը դառնան: Շատ հեռու տեղուանքէ մեծախումբ հօտեր կը զրկուին հոս Պինկէօլի ընտիր խոտէն ճարակելու, և ետքը Հալէպ, Դամասկոս և ինչուան 'ի կոստանդնուպօլիս ճամբելու համար, ուր անշուշտ պիտի չկարենային հասնիլ, եթէ Պինկէօլի արօտից զօրութիւնն առած չըլլային՝ ճամբուն վրայ չըճաթելու համար:

« Զով օդ, սքանչելի յստակութիւն, առատ և հոտաւէտ ալպեան բոյսք, պարարտ մարգագետինք, որ ընդդիմակ երևոյթ մը կը ձևացընեն՝ ահաւոր և լերկ ապառաժից հետ, գեղեցիկ և կարկաջաձայն վտակք, լիճք և աղբերք՝ Պինկէօլը այն կողմի վայրենի բնակչաց Եդեմ մը կը ձևացընեն: Անմահութեան լիճ մը կայ կ'ըսեն հոն. բայց ո՞ր է արդեօք: Կ'երևայ թէ ոչ ոք գտած է զայն. վասն զի եթէ ամենայն ոք կը մեռնի, ըսել է որ դեռ ոչ ոք անոր ջրէն ըմպելու բաղդն ունեցեր է: Բայց ինչ փոյթ այս բանիս, երբ լեռան օդն մարմնոց աղէկ առողջութիւն և մտաց զօրութիւն կու տայ: Մեր վրայ իսկ շատ մեծ և զմայլական տպաւորութիւն մ'ըրաւ, և առանց տրտմութեան չկրցանք թողուլ. և հիմա իսկ հոս այս վոսփորոնի հիալքանչ ափանց վրայ ըլլալով կը դառնամ հայրենախոտութեամբ մը՝ դէպ 'ի Բարձր Հայոց լեռանց վրայ՝ որ այնպէս ցուրտ և մերկ են, սակայն այնպէս ալ հովտկու և գեղեցիկ<sup>2</sup> »:

1 Nostalgie.

2 « Et ici même, aux bords enchantés du Bosphore, je me retourne avec nostalgie vers les monts de la haute Arménie, froide et nue, mais forte et belle ».

<sup>1</sup> Թիմուր աւելի քակող քան շինող էր. մեզի հաւանական չերևար որ Թիմուր հոս բան չնած ըլլայ: